

TONY JUDT

FALEŠNÉ IDEJE,
CIZÍ KREV

FRANCOUZSKÁ
INTELIGENCE
1944–1956

PROSTOR

Tony Judt
Falešné ideje, cizí krev
Francouzská inteligence 1944–1956

PROSTOR

TONY JUDD
FALEŠNÉ IDEJE,
CIZÍ KREV

FRANCOUZSKÁ
INTELIGENCE
1944–1956

přeložil Martin Pokorný

PROSTOR | PRAHA | 2018

PAST IMPERFECT: French Intellectuals, 1944–1956
Copyright © Tony Judt, 1992
All rights reserved

Czech edition © PROSTOR, 2018
Translation © Martin Pokorný, 2018

ISBN 9788072603794

*Toute idée fausse finit dans le sang, mais
il s'agit toujours du sang des autres.
C'est ce qui explique que certains de nos
philosophes se sentent à l'aise pour dire
n'importe quoi.*

Každá lživá myšlenka vždycky končí v krvi, ale pokaždé to je krev druhých lidí. To je důvod, proč jsou někteří naši myslitelé ochotni bez rozpaků tvrdit cokoli.

ALBERT CAMUS

OBSAH

<i>Poděkování</i>	11
Úvod	13
část I	
SÍLA OKOLNOSTÍ?	27
1. Úpadek a zánik	
<i>Francouzské intelektuální společenství na sklonku třetí republiky</i>	29
2. Byla válka	
<i>„Poučení“ z porážky a okupace</i>	41
3. Odboj a pomsta	
<i>Sémantika věrnosti po skončeném osvobození</i>	61
4. V čem spočívá politická spravedlnost?	
<i>Filozofické předzvěsti studené války</i>	93
část II	
CIZÍ KREV	121
5. Procesy	
<i>Politický teror v zrcadle východní Evropy, 1947–1953</i>	123
6. Slepá síla dějin	
<i>Filozofická obhajoba teroru</i>	141

7. Dnes je vše jasné	
<i>Pochybnosti, nesouhlas a procitnutí</i>	165

část III

ZRADA INTELEKTUÁLŮ	179
---------------------------	-----

8. Oběti ruského lidu	
<i>Fenomenologie intelektuální rusofilie</i>	181

9. S Východem nemůžeme nic dělat	
<i>O dvojím metru a pokrytectví</i>	197

10. Amerika se zbláznila	
<i>Antiamerikanismus v historické perspektivě</i>	218

11. Nesmíme zklamat dělníky	
<i>O intelektuálním sebezapření a o spřízněných volbou</i>	238

část IV

ŘÍŠE STŘEDU	261
--------------------	-----

12. Liberalismus: Hle, nepřítel	
<i>O některých zvláštностech francouzského politického myšlení</i>	263

13. Gesta Dei per Francos	
<i>Francouzskost francouzských intelektuálů</i>	282

14. Evropa a francouzští intelektuálové	
<i>Zodpovědnost za moc</i>	314

Závěrem: Sbohem, je to pryč?	333
Doporučená četba	363

Poděkování

Tato kniha vznikla během pohostinského pobytu na Hooverově institutu v kalifornském Stanfordu. Řediteli a členům institutu děkuji za velkorysou podporu a přístup k jejich prvotřídní knihovně a archivním fondům. Pobyt ve Stanfordu mi umožnilo stipendium udělené nadací John Simon Guggenheim Foundation. Přípravné bádání probíhalo s podporou stipendií Nuffield Foundation a Humanities Center na Stanfordově univerzitě. Všem těmto institucím, jakož i Newyorské univerzitě, která mi na rok 1990 poskytla badatelské volno, upřímně děkuji.

Některé části knihy jsem v průběhu let představil v podobě přednášek, seminárních prezentací a článků. Příslušným úvahám se tak dostalo reakcí řady přátel a kolegů – příliš mnohých na to, abych zde uváděl jejich seznam – a já za jejich přispění s potěšením děkuji. Celý rukopis – a dvakrát! – přečetla Helen Solanumová. Její pomoc a ochota pro mne byly nedocenitelné.

Rád bych též vyjádřil vděk za rušné a energické diskuse, které k některým tématům této knihy proběhly na mém doktorandském semináři v New Yorku, a za stejně provokativní rozhovory na semináři Jacquesa Rupnika na École des hautes études en sciences sociales, kde jsem byl hostem na jaře roku 1989. Jedním z pozoruhodných poučení, jež odtud vyplynuly, byl zřetelný rozdíl v tom, jak francouzští a američtí doktorandi přistupují k problémům intelektuálního angažmá. S potěšením ale mohu konstatovat, že oba kulturní styly mají své neopominutelné přednosti.

Konečně pak díky patří mé editorce Sheile Levinové za nadšenou podporu, kterou knize poskytla. S její oporou jsem se pokusil text původně zacílený na francouzské čtenáře přizpůsobit širšímu publiku. To si vyžádalo vyjasnění některých jinak obtížnějších referencí a tato změna, jak doufám, knize prospěla.

Úvod

Celá jedna generace francouzských intelektuálů, publicistů, spisovatelů a výtvarných umělců byla po dobu přibližně dvanácti let, počínaje osvobozením Francie v roce 1944, stržena do víru komunismu. Tím nechci říct, že se všichni stali komunisty – o většině to neplatí. Tehdy jako dnes celá řada prominentních francouzských intelektuálů nebyla formálně členy žádného politického uskupení a někteří obzvláště významní byli rozhodnými odpůrci marxismu (Raymond Aron je jen nejznámějším z mnoha). Problematika komunismu – jeho reálné praxe, jeho významu a jeho ambicí pro budoucnost – však v poválečné Francii dominovala v politické a filozofické diskusi. Podobu veřejné konverzace principiálně formovalo to, jaké stanovisko ten či onen zaujal k počínání zahraničních i domácích komunistů, a o většině dobových francouzských problémů se debatovalo prizmatem politického či etického stanoviska zaujatého napůl s ohledem na postoj a ideologii komunistů.

Nebyla to zcela bezprecedentní situace. Ve třicátých letech zabarvily postoj francouzských intelektuálů podobné zájmy a tento stav přinejmenším u některých přetrval až do začátku let sedmdesátých. Léta 1944–1956 ale byla odlišná. Vichistická mezihra přinesla delegitimizaci pravicových intelektuálů (kteří hráli v meziválečném kulturním životě země významnou roli) a válečná a odbojová zkušenost zradikalizovala přinejmenším levicové vyjadřování, ne-li praxi. Období po roce 1956 přineslo pozvolný ústup od koncentrace na domácí a evropský radikalismus; příčinou byl jednak vznik antikoloniálních hnutí mimo Evropu, jednak pochybnosti a deziluze vyvolané Chruščovovým projevem z února 1956, ve kterém vůdce komunistického světa napadl zločiny a selhání Stalinovy éry. Dekáda od konce druhé světové války tedy byla jedinečná tím, že se sovětský komunismus těšil na levici

takřka výhradnímu monopolu, přitažlivost komunismu měla zvláštní význam pro většinu francouzských politických myslitelů a zastánci komunismu hájili svou věc se zvláštním zanícením.

Navíc se sovětský společenský model přesně v tomto desetiletí rozrostl z někdejšího sevření hranicemi vzdáleného a cizího Ruska a etabloval se na území do té doby označovaném jako střední Evropa. Zatímco Leninovu revoluci a její stalinistické rozvinutí bylo možné svého času vydávat za specifika vzdálené země, zkušenost lidových demokracií uvedla komunismus doslova blíž k tělu. Poválečné nastolení totalitních vlád v Budapešti, Varšavě, Berlíně a Praze a průvodní represe, perzekuce a společenské zvraty postavily morální dilema marxistické praxe do samého centra západní intelektuální diskuse. Meziválečné utrpení Stalinových obětí při kolektivizaci, politických čistkách a hromadných přesunech populace bylo možno v nezbytném případě připisat na účet traumat modernizace a revoluce v zaostalé, historicky vzato barbarské společnosti. Totéž už ale nebylo možné tvrdit o poválečném stalinismu ve střední Evropě, což apologety komunismu – potažmo marxismu jakožto doktríny osvobození člověka – donutilo výslovně uznat a vysvětlit nesmírné lidské oběti, jež se nyní kladly na oltář dějin a svobody.

Následující kniha pojednává o těchto apologiích a jejich průvodních teorémech a o mužích a ženách, kteří je v rozmezí let 1944–1956 pronášeli. Nejedná se o analýzu komunistických intelektuálů ani o vylíčení komunistických slov a skutků (ponecháme-li stranou letmé zmínky). Protagonisty výkladu jsou francouzští intelektuálové – prominentní i druhořadí, zčásti komunisté, většinou ne –, kteří se snažili „angažovat“ na straně pokroku v době, kdy s sebou toto angažmá neslo vysokou morální cenu. Z privilegované perspektivy sklonku 20. století se nám reakce francouzských intelektuálů na tyto otázky, způsob, jak sami formulovali své politické a morální závazky, a slovník, pomocí něhož objasňovali a obhajovali dobovou stalinistickou praxi, budou zdát podivné a odtaziťé; budou to odezvy politického a kulturního uni-verza, ke kterému máme velmi daleko.

To samozřejmě platí o každé společnosti dostatečně vzdálené v prostoru či v čase. Texty publikované ve zkoumaném období se však liší

tím, že dokážou šokovat a překvapit i dnes. I v roce 1992 jsme připraveni ochotně souhlasit s Françoisem Mauriacem, když v roce 1949 označuje dobovou obhajobu maďarských monstrprocesů za „oplzlost ducha“.¹ Jedna příčina tkví v tom, že některé dobové texty jsou pro nás aktuální i dnes. Dalším zdrojem naší schopnosti reagovat na tyto formulace je fakt, že často pocházejí z pera značně prestižních kulturních reprezentantů, mužů a žen s prominentní domácí i mezinárodní reputací spisovatelů, filozofů, dramatiků... a morálních myslitelů. Jejich sláva sice možná postupem času trochu vybledla, avšak ne natolik, abychom byli s to dozvídat se zcela s klidem o tom, jak bezstarostně se vyjadřovali tváří v tvář násilí, lidskému utrpení a bolestným morálním dilematům.

Tato problematika nepřešla bez povšimnutí, přinejmenším ve Francii ne. Po Solženicynovi a po Kambodži se stalo takřka módou stavět francouzské intelektuály a jejich někdejší flirt s marxismem na pranýř. Od konce sedmdesátých let patřilo morální selhání francouzských intelektuálů předchozí generace mezi dominantní témata intelektuálního života země. Solženicyn koneckonců nebyl první, kdo podrobně vylíčil gulag a průvodní hrůzy. Již v roce 1968 Artur London popsal české monstrprocesy z padesátých let, před Londonem totéž učinil Chruščov a oběma předcházeli ve čtyřicátých letech Viktor Kravčenko a David Rousset, kteří dopodrobna odhalili fungování „koncentračního univerza“. Před nimi to byli Victor Serge a Boris Souvarine a ještě starší je celá skupina svědectví a rozborů sovětské historické zkušenosti. Jak mohli inteligentní lidé při existenci všech těchto písemných pramenů – nemluvě o tom, co viděli na vlastní oči – komunismus svévolně hájit jakožto naději pro budoucnost a Stalina vydávat za řešení hádanky dějin? Dvacet let po druhé světové válce – více než deset let po éře politických perzekucí a procesů v její zemi – dorazila maďarská Židovka Žo Langerová z Československa na Západ a s úžasem tu narazila na popírání vlastní zkušenosti, odmítání přijmout historickou evidenci a zříct se mýtů a utopií „náležitě smýšlejícího“ pokrokářství. Lapen v časové kapsli, kterou si sám vyrobil, se tu vyskytoval

1/ François Mauriac, *Le Figaro*, 24. října 1949.

živočišný druh, který už měl dávno vyhynout: *nepochopitelný lidský druh francouzské levice*.²

Újmu, která ve čtyřicátých a padesátých letech postihla valnou část francouzské intelektuální elity, Thomas Pavel příhodně označil slovy „odmítnutí naslouchat“.³ Máme-li toto selhání vysvětlit, nestačí prostě jen vzít problém na vědomí a vylíčit jeho rozsah (i když i to je pro hlubší pochopení nutnou podmínkou, která až donedávna scházela). Přesně takto je ale podle všeho omezena ambice většiny pojednání, která na toto téma doposud vznikla. Má to tři důvody a každý je určující pro jiný přístup k tématu.

Především tu byla politicky motivovaná touha demaskovat hříchy otců. Celý houf knih vydaných po roce 1975 se snažil – často pomocí selektivních citátů – doložit otupělost a morální rozkolísanost Jeana-Paula Sartra, Simone de Beauvoirové, Emmanuela Mouniera a jejich současníků, kteří se puntičkářsky zaobírali vlastními existenciálními dilematy, zatímco Budapešť hořela. Taková obžaloba se dá sestavit snadno: jak ještě uvidíme, tito lidé a mnoho dalších, méně inteligentních, napsali a vyřkli slušné množství ohromujících hloupostí. Zároveň ale tento přístup podléhá zásadním limitům. Nestačí přece „zabít otce“ – musíte mu také porozumět, jinak přinejmenším hrozí, že zopakujete jeho omyly. Knihy z této skupiny nejsou historickými díly (a pokud, pak jen ve zcela povrchním smyslu); de facto se jedná o osobní útoky a očernění charakteru. Nevysvětluje se tu, proč někdejší kulturní osobnosti zastávaly tak pitomé názory, a nenalezneme tu pomoc s pochopením, proč se i přes zastávané názory staly a zůstaly tak uctívanými prominenty. Uvedený přístup je také limitován tím, že nedokáže uspokojivě vysvětlit, proč současní kritici mnohdy sdíleli názory jedince, kterého teď odsuzují.⁴

2/ Žo Langerová, *Žila jsem s oddaným komunistou*, Praha 2017, str. 178–179.

3/ Thomas Pavel, „Empire et paradigmes“, v: *Le Débat*, 58, leden–únor 1990, str. 172.

4/ Z dlouhé řady titulů viz Jean Belkhir, *Les Intellectuels et le pouvoir*, Paříž 1982; Michel-Antoine Burnier, *Le Testament de Sartre*, Paříž 1982; Jean-Marie Goulemot, *Le Clairon de Staline*, Paříž 1981; Bernard Legendre, *Le Stalinisme français. Qui a dit quoi*, Paříž 1980; Serge Quadruppani, *Les Infortunes de la vérité*, Paříž 1981; Georges Suffert, *Les Intellectuels en chaise longue*, Paříž 1974 – nemluvě o nejrůznějších spisech „nových filozofů“, především Andrého Glucksmanna a Bernarda-Henriho Lévyho.

Za druhé se na francouzský trh v posledních letech dostala mohutná vlna osobních memoárů a životopisů pařížských intelektuálů. Přístup k tématu tu je často zabarvován ošemetnou vzpomínkou na autorovy *vlastní* někdejší vazby a to je opět zdrojem omezení, i když odlišných. Zmíněná díla samozřejmě popisují velmi různorodé trajektorie a liší se co do kvality textu i významu autora. Mnohým však je společné úsilí zprostit se viny, pochopit politické lpění na komunismu, které zabarvilo jejich mládí a má na ně vliv dodnes. Tyto memoáry jsou zpravidla dílem mužů a žen ve zralém věku a vyznačují se oproti esejistickým zpracováním atakujících „mladoturků“ mnohem hlubším smyslem pro historii, kontext a ambivalence politické a morální volby. Z valné části pisatelé náležejí ke „generaci studené války“, pro niž byl komunismus „nevyhnutelnou otázkou“.⁵ Jak je možné – tážou se –, že jsem vzhledem k tomu, kdo teď jsem a co chápu, mohl říct a učinit vše, o čem teď vydávám svědectví? Co nás zaslepovalo, ač jsme vše podstatné měli před očima? A kdy a jak jsem prohlédl? Některé tyto vzpomínky představují prvotřídní analýzu historické epochy, kterou autor zažil – a první z těchto publikací, memoáry Edgara Morina, zůstávají v mnoha směrech nejlepší. Vzpomínky profesionálních historiků poskytují (jak se dá očekávat) lepší uchopení širších souvislostí a výslovně nebo nepřímě zachycují patologii doby, onu tichou hysterii, kterou v určitém období všichni sdíleli.⁶

Přesto máme při čtení pocit jakéhosi selhání a někdy až pokrytectví. Nikomu se nechce přiznat, že nebyl jen pošetilec, ale měl též dvojí tvář. A přece je mnoho uvedených memoárů nevyhnutelným paradoxem hnáno naznačeným směrem. Intelektuálové píšou, jejich dřívější názory proto zanechávají stopu, kterou nelze snadno smazat, a jsou proto s odstupem času nuceni přiznat, že všechny ty nesmysly skutečně řekli a udělali. Avšak zastříti ta léta závojem a prohlásit, že už jsme vyrostli z mladických nerozvážností – to nestačí. I když už třeba v určitém filozofickém smyslu nejsme stejným člověkem jako kdysi,

5/ Viz Michel Winock, „Les générations intellectuelles“, v: *Vingtième Siècle*, 22, 1989, str. 17.

6/ Edgar Morin, *Autocritique*, Paříž 1958. Viz též Annie Kriegelová, *Ce que j'ai cru comprendre*, Paříž 1991.

zůstáváme jediným, kdo se za skutky onoho bývalého já může ujmout zodpovědnosti. Proto skoro každý publicista, který se v poválečném období politicky angažoval na levi, dnes tvrdí, že si tehdy zachoval jakousi vnitřní identitu, která se plně nekryje s veřejnou personou, nastavovanou světu a levicovým přátelům. Claude Roy tuto myšlenku vyjadřuje zvlášť charakteristicky: „Ve volbách dějin jsem hlasoval pro Jeana-Jacquesa Rousseaua a Marxe. Ale v tajném hlasování jednotlivce jsem volil Schopenhauera a Godota.“⁷ No tak proč to *neřekl*? Řekl – po roce 1956. Jiní uvedli osobní a politickou identitu do souladu (pokud budeme věřit jejich sdělením) už dřív, někteří čekali až do šedesátých, někdy i sedmdesátých let.

Je přirozené a naprosto pochopitelné, že Claude Roy (stejně jako Emmanuel Le Roy Ladurie, Pierre Daix a další komunisté i souputníci komunismu) cítí i po třiceti letech potřebu nárokovat si jistou dávku poctivosti a prozíravosti. Navíc Roy zcela jistě – a výstižně – popisuje zkušenost mnoha svých současníků. Tento druh popisu však přes všechnu svou upřímnost paradoxně brání jakékoli snaze pochopit, odkud jejich názory pramenily: v rozporu se všemi důkazy totiž popírá, že by je kdy skutečně zastávali. Autoři jako Alain Besançon či Dominique Desantiová – kteří naopak přiznávají, že co napsali, to si i mysleli, a co si mysleli, tomu věřili – zase kalí vodu jinak. Ve své obhajobě mladistvého zbloudění, které aspoň opravdu označuje za zbloudění, Besançon tvrdí, že dokonce i po Stalinově smrti „ve Francii nikdo nebo skoro nikdo nebyl nepokrytým antikomunistou“. Stejně jako v Royově případě tu autor líčí pravdu tak, jak se mu jeví – a má kniha má mimo jiné za úkol ukázat, proč se v prostředí francouzské moderní politické kultury zdálo, že je antikomunismus ze slovníku nekonzervativních postojů vyškrtnut. Zároveň se ale Besançon mýlí: ve Francii bylo mnoho antikomunistů a někteří i na levi. V zemi bylo také mnoho nekomunistů. Besançon hlásá ve stáří totéž, co se sobě rovnými tvrdili v mládí: celá Francie byla rozdělená na komunisty a antikomunisty a od nikoho se v dané době nedalo čekat, že by zůstal někde uprostřed. V uvedených letech tato teze charakterizovala

7/ Claude Roy, *Nous*, Paříž 1972, str. 388.

vyhroceně stranické, nicméně zcela reálné politické a filozofické stanovisko, jehož prameny podrobím v této knize rozboru. Když ji ale Besançon využívá, aby objasnil a obhájil vlastní dobová rozhodnutí, je to nešťastné: selhává tím ve své kompetenci historika.⁸

Tato konstatování mě přivádějí ke třetí vadě již dostupných výkladů nedávného počínání francouzských intelektuálů. Autoři memoárů vyprávějí vlastní příběh, avšak historikové mají povinnost vnímat význam času a místa. Zde ale došlo k prolnutí obou rolí. Domácí a mezinárodní poválečný kontext vydávají mnozí publicisté, historikové a autoři memoárů za cosi tak tíživě dominantního, že to je samo o sobě vysvětlením pro dobové postoje. Naznačuje se, že tehdejší události a přijatá rozhodnutí postavily většinu rozumných lidí do situace, v níž byly jejich slova i skutky určovány shůry. Je to svůdné mínění. Kdo by po Hitlerovi, po Pétainovi, po Stalingradu nevkládal naděje do komunistického snu? Rozumní lidé se mohou lišit v tom, kdy u nich došlo k deziluzi, nicméně zdá se zcela rozumné usoudit, že původní iluze byla za daných okolností odpustitelná.

Tento neutrální historismus trpí dvěma vadami. Za prvé má příliš omezené zorné pole. Všechny tři kategorie výše probíraných textů – tedy seznamy bludů, memoáry i historická líčení – sdílejí předpoklad, že léta 1944–1956 představují ve francouzském intelektuálním životě cosi zvláštního a podivného, jakousi trapnou úchytku od racionality. Příznává se, že v těchto letech francouzská seriózní kultura vzkvétala a dobyla si celosvětovou hegemonii, nicméně kulturní vliv a morální deviaci – pokud o nich, což se stává jen vzácně, vůbec pojednávají společně – chápou jako nesouvisející fenomény. Takto Michel-Antoine Burnier usvědčuje Sartra před tribunálem světového mínění z bludů, rozporů a lží, ale ani na chvíli se nezamyslí nad významem toho, proč se svět o odsouzeného vůbec zajímá.⁹ Jistě stojí za pozornost, že kdykoli lidé zvenčí přemýšlejí o francouzských intelektuálech, instinktivně zmiňují autory a texty přesně z toho období, přes které by dnešní francouzští myslitelé tak rádi přehodili roušku.

8/ Alain Besançon, *Une Génération*, Paříž 1987.

9/ Michel-Antoine Burnier, *Le Testament de Sartre*, Paříž 1982.

Podobně i většina historických zpracování francouzského poválečného intelektuálního angažmá v podstatě opomíjí vztah tohoto angažmá k intelektuální zkušenosti, kterou Francie prošla *před* rokem 1944 (nebo 1939), a k té, která v čase následovala a trvá dodnes. Celkové výklady intelektuálních dějin poválečné Francie sice registrují související praktiky dřívější generace intelektuálů, ale nepokoušejí se objasnit jedno ve světle druhého. Samozřejmě lze i v tomto směru zajít do extrému. Některá témata francouzského intelektuálního diskurzu, která vydláždila cestu pro stanoviska probíraná níže – tedy atraktivita násilí, nezáměr o morálku jakožto kategorii chování na veřejnosti či kuriózní a opakované přilnutí k německému stylu filozofie –, lze bez velkých obtíží vysledovat k Victoru Cousinovi, roku 1793, Voltairovi a nepochybně ještě dál. Metodické hledisko *longue durée*, v kontextu sociální historie tak jak tak špatně obhajitelné, nevysvětluje v oblasti veřejného vyjadřování a jeho politického uplatnění takřka nic. Mezi omezenou perspektivou, která v poválečné Francii spatřuje zdroj vlastních paradoxů, a přístupem, který má sklon tyto paradoxy nechat rozplynout ve staletých kategoriích národních dějin Francie, však nepochybně existuje manévrovací prostor. I když tedy v této knize jde o průzkum počínání francouzských intelektuálů v jedné velmi specifické historické epoše, současně se ve své studii při objasňování těchto skutků snažím čerpat z obecnějšího pochopení nedávné francouzské minulosti (i minulosti jiných zemí).

Druhá slabina historií intelektuálního angažmá souvisí se vzájemnou vyrovnaností výše popsaných přístupů a neochotou přijmout či přiřknout zodpovědnost za zaujatá stanoviska a pronesené výroky. Všechno se stává záležitostí kontextu, „atmosférou doby“. Je pravda, že historie – jakožto odborná disciplína a jakožto metoda – se snaží popisovat a objasňovat popisem. Nejedná se a nemá se jednat o obžalobu. Chladný odstup ale má různé stupně. Každému je intuitivně jasné, že historik nacismu čelí otázkám a dilematům, kterých například znalec středověkého monastického hnutí většinou zůstane ušetřen. Snažíme-li se vysvětlit něco principiálně nepřijatelného, na co by čtenář za normálních okolností reagoval s odporem, nezabavuje nás to sice povinností usilovat o přesnost, ale současně nás to nenutí předstírat